

Înțelepciunea banilor

PASCAL
BRUCKNER

Traducere din franceză de Doru Mareș

TREI

- 9 *Introducere: Promisiunile lui Lenin*
- 15 **Partea întâi. Adoratori și detractori**
- 17 *Capitolul 1: Gunoii diavolului*
- 39 *Capitolul 2: Despre eminenta demnitate a săracilor?*
- 49 *Capitolul 3: Franța sau tabuul banului*
- 69 *Capitolul 4: America sau moneda spirituală*
- 87 **Partea a doua. Trei prejudecăți privind Vișelul de aur**
- 89 *Capitolul 5: Banul, stăpânul lumii?*
- 118 *Capitolul 6: Opulența aduce nefericire?*
- 146 *Capitolul 7: Să fi ucis calculul sordid iubirea sublimă?*
- 175 **Partea a treia. Bogăția obligă**
- 177 *Capitolul 8: Să reabilităm valorile burgheze?*
- 202 *Capitolul 9: Nu e o crimă să te îmbogățești, nici să sărăcești
nu-i o virtute*
- 222 *Capitolul 10: Mâna care ia, mâna care dă*
- 245 *Concluzie: O schizofrenie asumată*
- 249 *Note*

Capitolul I

Gunoii diavolului¹

„Nimeni nu poate sluji la doi stăpâni: căci ori îl va urî pe unul și-l va iubi pe celălalt, ori îi va fi devotat unuia și-l va disprețui pe celălalt. Nu puteți sluji și lui Dumnezeu, și lui Mamona.“

Matei 6, 24

Banul se naște în groaza și uimirea propriei sale născociri: totul îi servește drept vehicul, metalele, cochiliile, sarea (de unde vine și cuvântul salariu*), șeptelul (pecuniar vine din latinescul *pecus*, vită), la fel cum termenul indian *rupee* își are o rădăcină sanscrită care înseamnă tot turmă². Numai că această plasticitate e periculoasă. Mitul Vițelului de aur, simbol al materialismului și element comun al celor trei religii monoteiste, ilustrează această putere a rătăcirii: pe când Moise e plecat de patruzeci de zile, pe muntele Sinai, pentru a primi Tablele Legii, poporul lui, care tocmai fugise din Egipt, începe să aibă îndoieli. Și-i cere fratelui lui Moise, Aaron: „Scoală și ne fă dumnezei care să meargă înaintea noastră“. Toți cerceii de aur care atârnă de urechile femeilor, fiilor și fiicelor sunt strânși și topiți pentru a ridica o statuie a

* În latină *sal, salis*. (N.E.)

unui vițel în fața căruia evreei se prosternează și căruia îi aduc sacrificii. Când Moise coboară de pe munte și își vede poporul dansând în jurul animalului este cuprins de o furie imensă și sparge Tablele Legii pe care sunt înscrise Poruncile (*Ieșirea* 32, 1-14). Idolul banului apare deci ca semn al nerăbdării în fața absenței lui Dumnezeu. Simțindu-se părăsiți, oamenii creează un substitut al divinității, care îi îndepărtează de El. Ironia sorții face ca, în 2008, artistul englez Damien Hirst să realizeze o sculptură intitulată *The Golden Calf**, care a fost vândută la licitație pentru 10,3 milioane de lire sterline. Frumos exemplu de revoltă postmodernă: denunțarea Vițelului de aur devine o nouă modalitate de a te îmbogăți și de a aduna milioane!

Mariajul abundenței și al sărăciei

În mitologia greacă, Plutus, zeul bogăției, orbit de Zeus pentru că voise să stăpânească lumea, își împarte arbitrar favorurile. În piesa eponimă a lui Aristofan, doi drumeți îl opresc, reproșându-i că nu favorizează decât „ticăloșii“. Țin să-i deschidă ochii în așa fel încât zeul să poată recompensa în sfârșit și oamenii cinstiți, printre care se numără și ei, promițându-i, dacă le va îndeplini dorința, să se poarte apoi cu toată cuviința. Plutus acceptă, vrând să-și dea seama ce pagube a produs lipsa lui de clarviziune. Cei doi complici caută un vraci care să prepare anumite unguente, când sosește o femeie în cărje, pe care o cheamă Calicia. Ea își manifestă indignarea fiindcă se dorește redarea vederii lui Plutus:

* *Vițelul de aur.* (N.t.)

tocmai orbirea lui este izvorul a tot ce li se întâmplă de bine oamenilor, ceea ce-i obligă să muncească și să-și cinstească zeii. Când Plutus este vindecat de cecitate, mulțumită unei mixturi speciale, este aclamat de săraci și îl detronează pe Zeus. Numai că oamenii, ajunși bogați fără să fi făcut ceva pentru asta, încețază să-și mai practice meseriile, să mai fie de folos celorlalți, iar sărăcia se întoarce. Uluitoare concluzie: dacă toți oamenii s-ar scălda în abundență, s-ar sătura curând de plăcerile vieții. Numai lipsurile îndeamnă la muncă și incită dorința.³

Platon este primul puritan al banului: în ideala sa Republică, lasă comerțul în seama celor care nu au statut de cetățeni, a imigranților, a străinilor, întrucât această activitate corupe sufletele. Visează să traseze un cordon sanitar între negustori și restul populației, pentru a evita contagiunea cu „moravurile lor schimbătoare și necinstite“. Introducerea numerarului în Cetate ar fi fost, cântărind bine lucrurile, „cea mai rea dintre calamități“, care ar face-o „neîncrezătoare și dușmănoasă față de ea însăși“⁴. În *Sofistul* și în *Theaitetos* stigmatizează retorii care vorbesc împotriva remunerării, dar care își cântăresc cu toții cuvintele după greutatea lor în aur. Acești negustori ticăloși, „vânători cu simbrie ai tinerilor bogați și distinși“, produc raționamente pe bandă rulantă, pe când filosoful, după Socrate, trebuie să-și expună opiniile fără a cere plată. Sofiștii prostituează adevărul, își vând talentul cui dă mai mult și ajung „mijlocitori de lucruri ale spiritului“.

Curios lucru, reproșul este reluat în zilele noastre, în Franța, de unele voci din mass-media, care acuză intelectualii că-și vând conferințele pe bani, prin intermediul unor agenții specializate, deși ar trebui să refuze orice, inclusiv drepturile de autor, și să trăiască în văzduhul diafan al „valorilor spiritului“⁵. Argumentul

este același cu al Comisiei Europene care urmărește, sub influența multinaționalelor de dincolo de Atlantic, să suprimе dreptul de autor devenit „reacționар” în acest ev al digitalizării. Accesul la operele artistice ar trebui să fie gratuit pentru toată lumea, sub rezerva de a plăti, bineînțeles, furnizorii respectivului acces⁶. Creația intelectuală ar fi astfel supusă industriei informației (Google, Apple, Amazon și confrății), care și-ar însuși într-o veselie conținuturile literare sau ale altor arte. Pe scurt, s-ar reveni la sistemul de mecenat din vremea monarhiei absolute, sistemul de suport de atunci fiind înlocuit de corporații private. Se poate contraargumenta cu butada lui Beaumarchais că „pentru a putea crea, ar trebui ca mai-nainte să poți mânca”, și că un individ avid de câștig trebuie, fără-ntârziere, să abandoneze meseriile reflecției și scrisului: acestea hrănesc mai degrabă prost pe cei care și le asumă și favorizează un proletariat cultural a cărui soartă poate trezi orice, numai invidie nu (chiar dacă o carieră literară nu este văduvită de alte soiuri de satisfacție). Tocmai sofiștii, și este meritul lor, se pare că au inventat dreptul de autor, adică remunerarea scrisului și a vorbitului ca modalitate de a putea reflecta în deplină libertate. „Autorul este în ziua de azi un muncitor ca oricare altul, care-și câștigă pâinea prin muncă”, zicea Émile Zola în 1880, adăugând: „banul a emancipat scriitorul, banul a creat literele moderne”.⁷

Abia începând cu Aristotel, primul mare teoretician al economiei⁸, moneda va accede la demnitatea teoretică. Astfel, devine „măsura comună a tuturor lucrurilor”, o convenție care permite să cumperi și să evaluezi obiecte neasemănătoare. Dacă luăm un cizmar, un pescar și un medic, toți vor să facă schimb de servicii. Pot recurge la troc, cizmarul plătind consultația cu o pereche de încălțări sau pescarul oferind un pește în schimbul sandalelor. Metoda presupune însă coincidența și simultaneitatea nevoilor fiecăruia, ceea ce este prea puțin probabil. Propunând bunuri diferite, cele trei meserii nu pot face schimburi între ele decât

prin intermediul banilor. Artificial și arbitrar — în greacă are același nume cu al legii, *numisma*, care a dat în franceză numismatic —, banul traduce legătura de dependență dintre oameni, definindu-se ca proporție echitabilă pentru mărfuri eterogene. Pentru Aristotel, care amestecă justiția cu dreptatea, banul nu poate fi decât retribuirea unei munci care nu lezează niciuna dintre părți: „Cel care comite o nedreptate, își atribuie mai mult decât ar trebui să aibă, iar cel care suferă efectul primește mai puțin decât i-ar reveni”.⁹ Egalitatea este echilibrul dintre mai mult și mai puțin, în care se ia de la cel care are prea mult și se dă celui care nu are îndeajuns¹⁰. „Echitabil înseamnă media exactă dintre un anume profit și o anume pierdere.”¹¹

Aristotel distinge de la bun început între două tipuri de bogăție: cea legitimă, a familiei, *oikonomia*, care urmărește să facă viața plăcută pentru toți, și cea problematică, a acumulării care nu cunoaște limite, *khrematistikos*¹². Cea dintâi presupune gestionarea rațională a existenței materiale în spațiul familiei și al servitorilor. Cea de-a doua desemnează achiziția speculativă a negustorului care vrea să câștige mereu mai mult, independent de ceea ce vinde. Și atunci, pentru fiecare lucru putem vorbi despre modul propriu de utilizare și valoarea lui de schimb (distincție care va fi reluată de Marx). În ce fel oare moneda, care ar fi trebuit să fie măsura tuturor lucrurilor, se degradează până la lipsă de măsură, păcat suprem pentru antici? Prin faptul că ajunge propriul său scop și se reproduce la nesfârșit, fără a mai cunoaște obstacole în respectiva expansiune.

Totuși, nu este o rușine să cauți profitul, gloria, cu condiția să o faci fără a pierde cumpătarea¹³. Față de bogăție, Aristotel are o opinie mai clementă decât vor avea, ceva mai târziu, creștinii: aceasta face parte dintre necesitățile vieții, dacă merge împreună cu virtutea și cu prietenia. Un om prevenitor poate munci pentru a genera averea prietenilor lui și pentru a se bucura de ea: „Viața prin ea însăși este, încă o dată, bună și plăcută; o dovedește faptul

că toată lumea găsește în ea încântare și, în mod deosebit, cei virtuoși și bogați. Întrucât viața lor este cea mai de dorit, iar existența lor cea mai fericită, fapt incontestabil¹⁴. Mai târziu, Seneca și Cicero, ei înșiși extrem de bogați, vor vedea în viață, în sănătate, în bogăție elemente *preferabile*, de care ar fi o nesăbuiță să te lipsești din moment ce ne sunt puse la dispoziție. Sunt bunuri care nu înlocuiesc nici rațiunea, nici înțelepciunea, dar fie le sunt premisa, fie le devin complementare. Pentru stoici, e mai bine să fii sănătos și bogat, decât bolnav și sărac, întrucât aceasta este voința Providenței. Dacă ar fi dorit să fim infirmi și săraci, ar fi trebuit să ne conformăm. Providența face bine ceea ce face. Așadar, în lumea închisă a cosmosului grec, banul introduce o ruptură potențial distructivă. Sparge timpul ciclic al eternei reîntoarceri, introducând tentația nemărginirii.

Dumnezeu și Mamona

Creștinismul se prezintă de la bun început ca o condamnare a câștigului. Celebra metaforă a lui Isus, repetată până la sațietate: „Și iarăși zic vouă: mai lesne este să treacă o cămilă prin urechile acului, decât să intre un bogat în împărăția lui Dumnezeu“. (Matei 19, 24), pare lipsită de echivoc și se opune din acest punct de vedere iudaismului după cum, mai târziu, și islamului¹⁵, care văd în bogăție un dar de la Dumnezeu, de care te poți bucura fără a-ți fi rușine, cu condiția să-l fi obținut cinstit și să practici milostenia (profetul Mahomed era el însuși negustor)¹⁶. Evreii vor fi acuzați de primii episcopi că idolatrizează profitul și că, prin intermediul lui Iuda, l-au vândut pe

Messia pentru câțiva arginți. Biserica romană va pune accent pe denunțarea cămătăriei. Dante va așeza cămătarii în cel de-al treilea brâu din al șaptelea cerc, plasați încă mai rău decât huli-torii și sodomiții¹⁷. Timpul fiind numai al lui Dumnezeu, este interzis să fructifici banii, prin excelență lipsiți de fecunditate. Deja Aristotel condamnase împrumutul cu dobândă ca fiind o sarcină monstruoasă, împotriva naturii (în greacă, *tokoi*, dobândă, înseamnă și urmaș)¹⁸: același lucru generând același lucru, fără muncă. Sfântul Augustin va relua metafora, acuzând cămătăria de „fornicație spirituală”. Expresie simptomatică: fornicția trimite la actul carnal, fără justificare creatoare, simplă concupiscentă. Copulația, deja un păcat în sine, este pusă în serviciul unui proiect diabolic: reproducerea banilor, care produce bastarzi¹⁹.

De aici scandalosul: cămătăria este un oximoron, un *onanism fecund*, aducând beneficii fără efort, zi și noapte, ba chiar și duminica, pe când proprietarul doarme și îl extorchează pe cel împrumutat prin dobânzi lipsite de măsură²⁰. Oare nu, în perioada feudală, un nobil din Limousin a mers până la a sădi pe câmp, pentru a-și spori averea, monede pe post de semințe, în speranța nu se știe cărei recolte magice²¹? Condamnarea ține de stupoarea față de sterilul care ar putea rodi, ca și cum sperma s-ar fi apucat să dea naștere în absența ovulului. Cămătăria? Un păcat care-și conduce adepții direct în sclavia eternă a lui Satan²². În așa fel încât cadavrul cămătarului va fi transformat într-o pușculiță infernală (i se refuză înmormântarea în pământ creștinesc) și, în anumite sculpturi, poate fi văzut defecând ducați²³. În Europa, evreii, cărora li se interzisesese practicarea celor mai multe dintre meserii, s-au orientat către această activitate, în așa fel încât cuvântul evreu a ajuns sinonim cu cămătar, după cum o confirma, printre altele, și cel de-al patrulea Conciliu de la Latran, din 1215²⁴. Din această cauză au suferit persecuții și umilințe, pe când cămătarii creștini, proprietarii de pământuri și negustorii²⁵ au fost supuși unei judecăți mai îngăduitoare. Chiar și în cadrul